

УДК 159.9+378

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ СТАНОВЛЕННЯ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ОСОБИСТОСТІ

Т. Л. Антоненко

ORCID 0000-0001-7588-382X

У статті розглядаються специфічні принципи становлення ціннісно-сміслової сфери особистості (гуманізації та людиноцентризму, одухотворення та культуровідповідності, ідеалотворення, діалогічності, комплементарності, темпоральності), розкривається їх сутність.

Зазначається, що всі принципи мають розглядатися в діяльнісному контексті, що принципи пов'язані між собою як змістовно, так і процесуально; поняття «принцип» безпосередньо пов'язаний із механізмами становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців, розкриває їх особливості, а також межі їх використання. Звертається увага на те, що у процесі становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців особливого значення набуває: гуманітаризація змісту навчально-виховного процесу та забезпечення мотиваційного підґрунтя навчальної діяльності на основі духовних цінностей; залучення студентської молоді до активного сприймання продуктів духовної діяльності людства (наукових, естетичних, етичних); репрезентація в освітньому просторі університету духовних цінностей (особистісні, національні, загальнолюдські) як підґрунтя міжособистісної взаємодії, інтеракції, спів-буття на основі істини, добра, краси.

Акцентується увага на принципі діалогічності у становленні ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців, який необхідно розглядати й в контексті постнекласичного виміру психологічної теорії та практики як передумову взаємодоповнення різних, навіть альтернативних, позицій у ціннісному самовизначенні особистостей; на принципі комплементарності, теоретичним підґрунтям якого слугують ідеї доповнюваності як універсальної для багатьох сфер людської діяльності, де один й той же факт можна розглядати у різних, але взаємодоповнювальних аспектах, концептуальні положення системного та синергетичного підходів

(взаємодоповнення, взаємопроникнення та взаємопородження систем різного рівня (або підсистем), їхньої відкритості).

Ключові слова: ціннісно-сміслова сфера, специфічні принципи, духовність, одухотвореність, діалог.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Сучасна психологія розглядає принципи в якості вихідних положень, що зумовлюють особливості формування, розвитку психіки людей, механізми функціонування і форми прояву. З точки зору функційної призначеності принципи виконують, по-перше, роль організації наукового знання, по-друге, організації методів відповідного дослідження. Доцільно звернути увагу на позицію В. Стьопіна (2014), який зазначає, що «зв'язок засад теорії з картиною світу знаходить вираження не тільки в змістовній структурі понять, але й в організації теоретичних висловлювань. Кореляції між конструктами картини світу фіксуються в особливих типах висловлювань, які є теоретичними принципами» (с. 194). У процесі дослідження процесу становлення ціннісно-сміслової сфери майбутніх фахівців поняття «принцип» безпосередньо пов'язано із механізмами означеного процесу, розкриває його особливості, а також межі використання психологічних механізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковане вирішення даної проблеми і на які спирається автор. Для постнекласичної науки, як стверджує В. Ключко (2008), характерний принцип системної детермінації, який не зводиться до вказівки на систему детермінант (детермінуючих чинників або «потоків детермінацій»). Згідно цієї позиції, на перший план виходить здатність системи породжувати психологічні новоутворення, які виступають «параметрами порядку дотримання», тобто, включаючись у систему, визначають вибірковість і спрямованість її подальшого розвитку. В якості таких психологічних новоутворень особливий акцент робиться на смислах та цінностях, які не лише забезпечують вибірковість і спрямованість самореалізації і життєздійснення в цілому, але й надають їм усвідомленість, забезпечуючи перетворення «світу в собі» на «світ людини», одушевлений простір життя. Так, принцип гуманізації безпосередньо пов'язано із *принципом людиноцентризму* як домінуючої стратегії розвитку сучасної психолого-педагогічної теорії та практики (В. Андрущенко, І. Бех, Л. Губерський, В. Кремень, М. Михальченко та ін.). Психологічний ракурс принципу людиноцентризму пов'язано із зарубіжними та вітчизняними теоріями персонологічного напрямку (аналітична психологія (К. Юнг), еґо-

психологія (Е. Еріксон, К. Хорні), індивідуальна психологія (А. Адлер), гуманістична психологія (К. Роджерс, А. Маслоу, Е. Фромм), концепція психічної активності особистості (Б. Ананьєв, П. Блонський, Л. Виготський, С. Рубінштейн), концепція відношень (В. М'ясищев та ін.), психологією суб'єктності (К. Абульханова-Славська, А. Брушлинський, В. Знаков та ін.).

Виділення раніше не вирішених частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Домінуючими компонентами ціннісно-сислової сфери особистості є *духовність*, яка одухотворює особистість і підносить її до найвищих рівнів досконалості, та *культура*, яка забезпечує шліфовку і просвітлення людського матеріалу, сприяє мотивації прагнення до ідеалу моральної, естетичної, художньої, інтелектуальної досконалості. Безперечно, основою духовності є ціннісна свідомість, національно-культурна ідентичність, історична пам'ять, історико-культурні традиції, чистота і світлість душі народу, гуманізація людського буття, ідеали Добра і Краси, ноосферне мислення, яке дозволяє усвідомити особливу роль людини у Всесвіті, як форму існування в ньому Розуму, і стверджує толерантність та найвищі моральні цінності. У цьому контексті потребують особливого розгляду: *принцип одухотворення та культуровідповідності* у становленні ціннісно-сислової сфери особистості, який ґрунтується на філософських ідеях духовного розвитку особистості (М. Каган, В. Казначеев, С. Кримський, В. Кутирьов, М. Мамардашвілі, В. Лекторський та ін.), теоретичних засадах психології духовності (І. Бех, М. Боришевський, В. Знаков, О. Зеліченко, Р. Еммонс, І. Іллічева, В. Колесников, О. Колісник, В. Летуновський, Е. Помиткін, М. Савчин, Ж. Юзвак та ін.), психолого-педагогічних засадах одухотворення особистості (І. Бех, В. Рибалка, Г. Шевченко та ін.), концептуальних положеннях соціогуманітаристики щодо взаємодії культури та особистості (В. Зінченко, М. Коул, Д. Леонт'єв, М. Мамардашвілі, П. Шафер, А. Швейцер та ін.); *принцип ідеалотворення*, *принцип діалогічності*, *принцип комплементарності*, *принцип темпоральності*.

Мета статті полягає у визначенні специфічних принципів становлення ціннісно-сислової сфери особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих результатів. Основними методологічними принципами у психології визначено такі: об'єктивності; детермінізму психіки і світу психічних феноменів; активності психічного віддзеркалення й регуляції поведінки і діяльності; розвитку і саморуху психіки; системності, структурності, багаторівневості та ієрархічності психіки;

самоорганізації живих систем і організмів; єдність особистості, свідомості і діяльності (С. Рубінштейн); принцип особистісно-діяльнісного підходу (О. Леонт'єв). О. Асмолов (2007) визначає такі принципи системно-діяльнісного підходу в психології: «принципи предметності, активності, неадаптивної природи діяльності суб'єкта, опосередкування, інтеріоризації (екстеріоризації), а також принципи залежності психічного образу від місця явища, що відображається, в структурі діяльності суб'єкта, принципи розвитку та історизму» (с. 120).

Принципи становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців можуть бути представлені *загальнопсихологічними принципами* (системності, детермінізму, розвитку, єдності свідомості та діяльності, суб'єктності, активності, цілісності) та *специфічними принципами* – гуманізації, людиноцентризму, одухотворення та культуровідповідності, ідеалотворення, діалогічності, діяльнісного опосередкування, комплементарності, нелінійності, темпоральності. Зазначені принципи пов'язані між собою як змістовно, так й процесуально.

Принцип гуманізації у визначенні особливостей становлення ціннісно-сислової сфери особистості розглядається з урахуванням фундаментальних положень гуманістичної психології (А. Маслоу, К. Роджерс та ін.), наукових позицій Г. Балла щодо сутності гуманізму та гуманізації. Слушно залишається позиція Г. Балла (2008) стосовно того, що «гуманність – це притаманна особистостям і людським спільнотам властивість почуттєвої сфери, свідомості й поведінки, яка передбачає співпереживання з іншими людьми й спільнотами (а також, наскільки це вдається, з іншими живими істотами) і презумпцію доброго ставлення до них (тобто налаштованість на сприяння їхньому благові й уникнення шкоди до них – за відсутності вагомих підстав для іншого поведіння)» (Балл, 2008, с. 37). Принцип людиноцентризму орієнтує увесь навчально-виховний процес у будь-якому закладі освіти на студента, вихованця, на реалізацію цінностей особистісно зорієнтованого процесу, якими, на думку І. Беха (2012), постають: людина, яка вирощує й виховує в собі особистість; творчість як механізм розвитку культури; духовність як показник цього розвитку, що підкреслює значущість гуманістичного виховання особистості для гармонійного розвитку культури й духовності суспільства.

Принцип одухотворення та культуровідповідності. Сучасне українське суспільство переживає значні кризові явища, серед яких найбільшою і найбільш небезпечною кризою є криза духовності, втрата ідеалів та людського в людині. Поняття «*одухотвореність*» є близьким за значенням до поняття «духовність». На думку Р. Апресяна (1996), одухотвореність – спрямованість «людини до вищих цінностей, до ідеалу, в

свідомому прагненні вдосконалити себе. Одухотворити – значить перейнятися вищими цінностями, наблизити своє життя до ідеалу» (Апресян, 1996). Тобто одухотвореність розглядається як усвідомлене набуття особистістю вищих цінностей та ідеалів. Зважаючи на аксіологічну нейтральність по відношенню до життєвих цілей, що притаманна значній частині сучасної молоді, зміни стандартів соціальної поведінки, особливо важливо актуалізувати увагу студентської молоді на одухотворенні, яке «передбачає роботу, завдяки якій людина підноситься над повсякденністю в собі і в своєму оточенні (облагороджується)» (Апресян, 1996, с. 71).

Одухотворення в контексті вирішення завдань освітньої сфери В. Рибалка розглядає як «двоспрямований творчий процес, який починається як творче сприймання естетичних, етичних, наукових, екзистенціальних продуктів духовного творення і продовжується як процес продукування педагогами і учнями нових власних, релевантних попереднім, духовних цінностей» (Рибалка, 2017, с. 114). При цьому на рівні підструктур особистості одухотворення, на думку В. Рибалка (2017), має бути забезпечено психосоціально, комунікаційно, мотиваційно, характерологічно, рефлексивно, компетентісно, інтелектуально, психофізіологічно та психосоматично.

Відзначимо особливо значущість процесу одухотворення на рівні підструктури досвіду, компетентності, яка «забезпечує розвиток духовного потенціалу та його актуалізацію, тобто самопотенціацію та самоактуалізацію системи духовних установок, духовних знань, духовних умінь, духовних навичок, духовних емоцій і почуттів. Найкраще це виражається у готовності особистості до здійснення духовних вчинків» (Рибалка, 2017, с. 125). Серед видів саме духовних учинків автор виокремлює такі: вчинки з утвердження добра; вчинки переживання краси; вчинки служіння істині; вчинки відданості вірі; вчинки покладання на надію; вчинки об'єднуючої любові (Рибалка, 2017).

Будівництво картини світу людиною здійснюється в культурному полі певного простору, визначеного часу. Культура, на думку А. Маслоу (1997), це вершина філогенетичної сходи, своєрідний інструмент адаптації людини до проживання в людському суспільстві. Світ культури дозволяє людині розвивати в собі власне людське. Окультурення людини – це процес її олюднення і вибору життєво смислових цінностей. Тому в умовах глобалізації суспільства значно актуалізуються всі аспекти людської життєдіяльності, які пов'язані з вибором цінностей і смислів буття, з розвитком образу людини культури, з культурною ідентифікацією. Культурна ідентифікація відбиває зв'язок особистості з загальнолюдськими

і національними цінностями, усвідомлення себе як представника людського роду і в той же час певної нації, певної народності.

Сучасні вітчизняні (О. Базалук, І. Бех, В. Кафарський, П. Кендзьор, С. Максименко) і зарубіжні (П. Шафер, Г. Гофстеде, Д. Ларчер, В. Кимлік, Г. Фенес, К. Гапгуд, Р. Чумічева) вчені розглядають сутність культурної ідентифікації як освоєння людиною цінностей, норм і традицій, як шлях становлення особистісно-сміислової сфери особистості, в якій відбивається світ ідей, культурні цінності, традиції. У процесі культурної ідентифікації здійснюється трансформація цінностей культури у внутрішні особистісні смисли, світовідчуття, уявлення і вчинки.

Як й інші визначувані принципи, принцип одухотворення та культуровідповідності має розглядатися в *діяльнісному контексті*. Відповідно, у процесі становлення ціннісно-сміислової сфери майбутніх фахівців особливого значення набуває: гуманітаризація змісту усіх дисциплін фахової підготовки та забезпечення мотиваційного підґрунтя навчальної діяльності на основі духовних цінностей; залучення студентської молоді до активного сприймання продуктів духовної діяльності людства (наукових, естетичних, етичних); репрезентація в освітньому просторі ВЗО духовних цінностей (особистісні, національні, загальнолюдські) як підґрунтя міжособистісної взаємодії, інтеракції, *стві-буття* на основі Істини, Добра, Краси; трансляція в студентському середовищі морально-етичних настанов визнаних духовних лідерів різних часів (наприклад, М. Ганді, Мати Тереза, Тарас Шевченко, Іван Франко, Максим Рильський, Ліна Костенко та ін); формування умінь та навичок рефлексивного аналізу антиномій ціннісного світу особистості та суспільства (Добро і Зло, Любов та Ненависть, Краса та Потворність тощо), духовних засад професійного та соціального зростання майбутніх фахівців; стимулювання активної протидії використанню вербальних маркерів бездуховності, спотворенню рідної мови; залучення майбутніх фахівців до волонтерської, благодійної діяльності; вшанування пам'яті про духовні події минулого.

Принцип ідеалотворення ґрунтується на теоретичних засадах філософії ідеального (Д. Дубровський, Е. Ільєнков), характеристиках феномену ідеалу у психологічному контексті (Л. Виготський, С. Рубінштейн, В. Роменець, Т. Титаренко, О. Ковальов; Ж.-П. Сартр, В. Франкл, Е. Фромм та ін.), наукові положення щодо гуманістичного ідеалу як вищої цінності (Д. Квятковський), формування професійного ідеалу (В. Гоголев, С. Фролова та ін.).

Необхідність реалізації принципу ідеалотворення у становленні ціннісно-сміислової сфери майбутніх фахівців пов'язана із потлумаченням

ідеалу як: суб'єктивного образу досконалої особистості, досконалих форм організації суспільного устрою; образ-орієнтир бажаного результату тієї чи іншої діяльності. При цьому важливо враховувати нормативну, стимулювальну, регулятивну та прогностичну функції ідеалу. Значимість ідеалу в розвитку і становленні ціннісно-сислової сфери особистості полягає в потенційних можливостях людини пройти динамічний шлях привласнення цінностей і смислів та досягти вершин досконалості.

Ідеалотворення як принцип становлення ціннісно-сислової сфери особистості передбачає: *по-перше*, актуалізацію наявних у свідомості молодих людей ідеалів – особистісних, в тому числі екзистенційних, соціальних, професійних; *по-друге*, спрямування молоді на сполучення у професійному ідеалі власне професійного (фахового) аспекту та духовного й соціального аспектів змісту такого ідеалу; *по-третє*, залучення майбутніх фахівців до діяльності цілепокладання упродовж усього терміну навчання у ЗВО, оскільки саме ієрархізація цілей безпосередньо пов'язана із потребами (вітальними, соціальними, екзистенціальними, професійними), мотивами життєдіяльності людини та спричинює напрямки пошукової активності особистості, яка опосередкована інтеріоризованими цінностями – ціннісними орієнтаціями; *по-четверте*, створення передумов для вербалізації, означення уявлень про ідеал, аналізу адекватності обраних форм та методів задоволення особистісних потреб, досягнення відповідного ідеалу індивідуальній системі цінностей; *по-п'яте*, акцентування уваги майбутніх фахівців на духовному компоненті ідеалу, який є підґрунтям для усвідомлення такої дихотомії ціннісних орієнтацій, як «добро – зло», а також реалізації потреби у свободі, творчості, духовно-моральному вдосконаленні.

Принцип діалогічності зумовлений теоретичними позиціями філософії діалогу М. Бубера, філософії діалогу культур (М. Бахтін, В. Біблер), психології внутрішнього діалогу (Г. Кучинський), діалогічного спілкування як шляху духовного перетворення особистості (М. Каган, Т. Флоренська), діалогічних універсалій (Г. Балл). Принцип діалогічності пов'язано із реалізацією майже усіх механізмів становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців, зокрема таких як інтеріоризація, інтерналізація, діалогічне спілкування, в тому числі внутрішній діалог.

Для соціогуманітарних досліджень класичною є теза М. Бахтіна (1979) про те, що істина не народжується та не знаходиться в голові окремої людини, вона народжується між людьми, які разом відкривають істину, в процесі їхнього діалогічного спілкування (с. 126). М. Бахтін (1979) безпосередньо пов'язував діалог та становлення особистісних смислів, оскільки смисл може актуалізуватися тільки у процесі зіткнення «з

іншим (чужим) смислом, хоча б з питанням у внутрішньому мовленні того, хто розуміє. Кожного разу він має зіткнутися з іншим смислом. Актуальний смисл належить не одному (поодинокому) смислу, а тільки двом смислам, які зустрілися та зіткнулися. Не може бути «смислу в собі» – він існує тільки для іншого смислу, тобто існує тільки разом з ним».

Таким чином, саме діалог, *по-перше*, породжує особливий психологічний стан, що сприяє переживанню унікальної єдності із іншими людьми та власної ідентичності, *по-друге*, виступає засобом самоактуалізації особистості, *по-третє*, є засобом набуття особистістю власної неповторності, оскільки, як відзначає А. Агафонов, тільки у взаєминах із іншими людьми, «тобто відображаючи соціальні впливи, людина набуває свою власну неповторність, своє власне «Я». Шлях до вільної особистості лежить через «Іншого» (Агафонов, 2000, с. 109), *по-четверте*, є засобом реалізації духовних цінностей особистості, оскільки саме із діалогом пов'язані і духовні стосунки, і прояви духовного стану людини. Принциповою ідеєю реалізації принципу діалогічності є те, що в діалозі відбувається не обмін готовими внутрішніми смислами, які склалися раніше, а залучення до процесу сумісного створення нового смислу, який сприяє перетворенню як його учасників, так й їхнього життєвого світу. Г. Балл (2008) наголошує, що «парадигму діалогу можна вважати невід'ємною рисою, атрибутом сучасного гуманізму».

Принцип комплементарності (від лат. *complementum* – взаємодоповнення) як методологічний принцип наукового пізнання констатує складність організації (структурної, функційної, генетичної тощо) будь-яких об'єктів реальності та, як наслідок, необхідність багатопланового опису цих об'єктів. У більшості сучасних наукових розвідок комплементарність розглядається як синонім слова «доповнюваність», потрактовується в аспекті простого (сумативного) поєднання, співіснування тих чи інших позицій в контексті відповідної проблеми. Однак, слід зауважити, що сутнісні ознаки комплементарності пов'язані із можливістю відобразити *цілісність* через різні, подекуди протилежні характеристики, взаємодоповнюваність яких й утворює цю цілісність.

Принцип комплементарності у становленні ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців зумовлює актуальність таких позицій:

– взаємодоповнення ідеальних (нормативно-модельних) уявлень про ціннісно-сислову сферу майбутніх фахівців та реалістичного аспекту відповідної діяльності, що репрезентує особливості ціннісних установок та особистісних смислів людини. Діяльність реальна не тотожна своєму

ідеальному образу як нормативно представленому та соціально схвалюваному способу її здійснення;

- ефект взаємодоповнення детермінант становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців завдяки використанню ресурсного потенціалу кожної з окреслених детермінант, їхній взаємодії, що зумовлює підсилення значущих характеристики та компенсацію недоліків відповідних потенціалів. Унікальне сполучення умов, що характеризують кожен з детермінант, створює специфічну цілісність процесу становлення досліджуваної сфери;
- елементи ціннісно-сислової сфери, що розвиваються у процесі життєдіяльності людини, зокрема у процесі професійного становлення майбутніх фахівців, не замінюють попередні, а вступають у когерентну взаємодію, підсилюють або, навпаки, послаблюють їх дію;
- процес становлення ціннісно-сислової сфери особистості завжди контекстуальний; ті чи інші життєві події, колізії можуть набувати різного смислу залежно від особливостей простору життєдіяльності, особистісного досвіду людини, її здатності усвідомлювати та розуміти як специфіку своїх власних ціннісних установок та смислів, так й, що важливо, специфіку ціннісно-сислової сфери інших людей. У такому процесі – самопізнання та пізнання соціального світу – не існує абсолютно повної репрезентації умов, що детермінують означені процеси.

Принцип темпоральності ґрунтується на ідеї хронотопу як взаємозв'язку часових та просторових відношень людини (О. Ухтомський, М. Бахтін, В. Зінченко та ін.), часових параметрах буття у зв'язку із смислами повсякденного життя (Ч. Пірс, У. Джемс), «часової природи досвіду» А.Бергсона, проблематиці «життєвого світу» як кореляту багатомірності людського досвіду (Е. Гуссерль), психології життєвої перспективи особистості (К. Абульханова-Славська, К. Левін, К. Платонов та ін.), психологічного часу особистості (Є. Головаха, О. Кроник та ін.).

У науковій психологічній літературі початку ХХІ ст. фундаментальні позиції щодо хронотопу представлено у працях В. Зінченка, який наголошував, що «поняття хронотоп (від грец. *chronos* – час + *topos* – місце; буквально – час, простір) допомагає конкретніше представити взаємини онтологічного й феноменологічного планів існування і розвитку людини.

Процес становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців передбачає урахування таких темпоральних характеристик, насамперед, студентства: наявність у сучасному студентському середовищі *вікової гетерогенності* внаслідок особливостей формування контингенту

студентів на другому та третьому рівнях навчання (магістратура, аспірантура), поширення практики отримання другої вищої освіти. Така темпоральна характеристика сучасного студентства зумовлює наявність в освітньому просторі водночас декількох поколінь, яким властиві свої ціннісні установки; *перехідний (транзитивний) характер статусу студента*, що призводить до специфіки соціальної позиції студентської молоді, її функцій у суспільстві.

Принцип темпоральності у реалізації завдань становлення ціннісно-сислової сфери особистості позначає такі позиції:

- становлення ціннісно-сислової сфери особистості є процесом, який розгортається у часі, являє собою послідовність подій, дій та вчинків людини;
- становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців відбувається у хронотопі культури як принциповому елементі соціокультурного контексту досліджуваного процесу, який відзначається специфічними паттернами, що зафіксовані у знаках, символах, знаряддях, предметах даної культури;
- співіснування різних темпоритмів становлення та розвитку складників ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців;
- наявність індивідуально зумовлених нелінійних прискорень та уповільнень у процесі становлення ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців;
- можливість *співпадання різних* явищ (уявлень), що актуалізують ті чи інші ціннісні установки або особистісні смисли, у часі (наприклад, війна та народження дитини);
- темпоральна особливість ціннісно-сислової сфери майбутніх фахівців зумовлює необхідність для особистості кожного разу перевизначати відповідні цінності та смисли («тут-і-зараз»), однак в межах певної системи координат, які задаються культурно зумовленими чинниками;
- значущість «зупинки»/паузи в процесі смислопізнання та смислоутворення (на буденному рівні можна пригадати життєву пораду «Зупинись та поміркую!»);

Висновки і перспективи подальших досліджень. Реалізація психологічних принципів створює передумови для розвитку емоційного каналу емпатії, який дозволяє входити в емоційний резонанс з суб'єктами освітньо-виховного процесу – співпереживати, брати участь у співтворчості. Саме ці ознаки емоційного відгуку дають можливість зрозуміти внутрішній світ учасника діалогу, прогнозувати його поведінку і впливати відповідним чином на його свідомість і самосвідомість, формувати гуманістичні позиції особистості. У такому контексті знання

стають олюдненими, по суті своїй є обміном досвіду і чинником перетворення внутрішнього світу особистості. В подальшому доцільно дослідити принципи нелінійності, антиципації (випереджувальності), рекурсивної петлі та їх вплив на психологічні механізми становлення ціннісно-сислової сфери особистості.

Література

1. Абульханова-Славская К. А. Стратегия жизни. Москва : Мысль, 1991. 299 с.
2. Агафонов А. Ю. Человек как смысловая модель мира. Прологомены к психологической теории смысла. Самара : Издат. дом «Бахрах-М», 2000. 336 с.
3. Апресян Р. Г. Одухотворенность. *Человек*. 1996. № 4. С. 60–75.
4. Асмолов А. Г. Психология личности: Культурно-историческое понимание развития человека. 3-е изд., испр. и доп. Москва : Смысл ; Издат центр «Академия», 2007. 526 с.
5. Балл Г.О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах). Вид. друге, доп. Житомир : ПП «Рута», Вид-во «Волинь», 2008. 232 с.
6. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского. Москва : Сов. Россия, 1979. 320 с.
7. Бех И. Д. Особистість у просторі духовного розвитку : навч. посіб. Київ : Академвидав, 2012. 256 с.
8. Зинченко В. П. Сознание и творческий акт. Москва : Языки славянск. культур, 2010. 592 с.
9. Клочко В. Е. Закономерности движения психологического познания: проблема ценностей и смысла в призме трансперспективного анализа. Ценностные основания психологической науки и психологии ценностей / отв. ред. В. В. Знаков, Г. В. Залевский. Москва : Изд-во «Ин-т психологии РАН», 2008. С. 41–61.
10. Ломов Б. Ф. Системность в психологии. Москва ; Воронеж : АПСН, 1996. 384 с.
11. Маслоу А. Дальние пределы человеческой психики / пер. с англ. А. М. Татлыдаевой; науч. ред., вступ. ст. и коммент. Н. Н. Акулиной. Санкт-Петербург : Евразия, 1997. 430 с.
12. Рибалка В. В. Психологія та педагогіка одухотворення особистості викладача та учнів і умов їх навчально-виховної праці. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти* : зб. наук. пр. / ред. О. Г. Романовський. Харків : НТУ «ХПИ», 2017. Вип. 46(50). С. 113-133.
13. Степин В. С. Постнеклассическая рациональность и синергетическая парадигма. Синтез философии, науки, культуры. К 80-летию академика В. С. Стёпина ; ред. кол. : А. Н. Данилов и др. Минск : БГУ, 2014. С. 448–462.

References

1. Abul'khanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategiya zhizni* [Strategy for life]. Moscow: Mysl' (rus).

2. Agafonov, A. Yu. (2000). *Chelovek kak smyslovaya model' mira. Prolegomeny k psikhologicheskoy teorii smysla* [Man as a sense model of the world. Prolegomena to the psychological theory of meaning]. Samara: Izdat. dom "Bakhrakh-M" (rus).
3. Апресян, Р. Г. (1996). Odukhotvorennost' [Inspiration], *Chelovek*, # 4, 60–75 (rus).
4. Asmolov, A. G. (2007). *Psikhologiya lichnosti: Kul'turno-istoricheskoe ponimanie razvitiya cheloveka* [Psychology of personality: Cultural and historical understanding of human development]. 3-d ed., cor. & ad. Moscow: Smysl; Izdat tsentr "Akademiya" (rus).
5. Ball, H. O. (2008). *Oriientyry suchasnoho humanizmu (v suspilnii, osvittinii, psykholohichnii sferakh)* [Guidelines for modern humanism (in social, educational and psychological fields)]. 2-ed., add. Zhytomyr: PP "Ruta", Vyd-vo "Volyn" (ukr).
6. Bakhtin M. M. (1979). *Problemy poetiki Dostoevskogo*. Moskva : Sov. Rossiya (rus).
7. Bekh, I. D. (2012). *Osobystist u prostori dukhovnoho rozvytku : navch. posib*. Kyiv : Akademydav (ukr).
8. Zinchenko, V. P. (2010). *Soznanie i tvorcheskyy akt* [Consciousness and creative act]. Moscow: Yazyki slavyansk. kul'tur (rus).
9. Klochko, V. E. (2008). *Zakonomernosti dvizheniya psikhologicheskogo poznaniya: problema tsennostey i smysla v prizme transspektivnogo analiza* [Patterns of action of psychological knowledge: the problem of values and meaning from the perspective of trans-perspective analysis]. *Tsennostnye osnovaniya psikhologicheskoy nauki i psikhologii tsennostey*. V. V. Znakov, G. V. Zalevskiy (executive eds.). Moscow: Publishing house of the Institute of Psychology of Russian Academy of Sciences, 41–61 (rus).
10. Lomov, B. F. (1996). *Sistemnost' v psikhologii* [Systematicity in psychology]. Moscow; Voronezh: APSN (rus).
11. Maslou, A. (1997). *Dal'nie predely chelovecheskoy psikhiki* [Far limits of the human psyche]. Transl. from English A. M. Tatlydaeva. Scientific ed., introductory article and comments of N. N. Akulina. Saint-Perersburg: Evraziya (rus).
12. Rybalka, V. V. (2017). *Psykhohohiia ta pedahohika odukhotvorennya osobystosti vykladacha ta uchniv i umov yikh navchalno-vykhovnoi pratsi* [Psychology and pedagogy of the spirituality of the personality of the teacher and students and the conditions of their educational work]. *Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity : zb. nauk. pr.*, # 46(50), 113-133. O. H. Romanovskiy (ed.). Kharkiv : NTU "KhPI" (ukr).
13. Stepin, V. S. (2014). *Postneklassicheskaya ratsional'nost' i sinergeticheskaya paradigma* [Post-non-classical rationality and synergistic paradigm]. *Sintez filosofii, nauki, kul'tury. K 80-letiyu akademika V. S. Stepina. A. N. Danilov et al. (ed. board)*. Minsk: BGU (rus).

ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ СТАНОВЛЕНИЯ ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОВОЙ СФЕРЫ ЛИЧНОСТИ

Т. Л. Антоненко

В статье рассматриваются специфические принципы становления ценностно-смысловой сферы личности (гуманизации, человекоцентризма, одухотворенности и культуросоответствия, идеалотворения, диалогичности, комплементарности, темпоральности), раскрывается их сущность.

Отмечается, что все принципы должны рассматриваться в деятельностном контексте, что принципы связаны между собой как содержательно, так и процессуально; понятие «принцип» непосредственно связан с механизмами становления ценностно-смысловой сферы будущих специалистов, раскрывает их особенности, а также границы их использования. Обращается внимание на то, что в процессе становления ценностно-смысловой сферы будущих специалистов особое значение приобретает: гуманитаризация содержания учебно-воспитательного процесса и обеспечение мотивационного основания учебной деятельности на основе духовных ценностей; привлечение студенческой молодежи к активному восприятию продуктов духовной деятельности человечества (научных, эстетических, этических), репрезентация в образовательном пространстве университета духовных ценностей (личностные, национальные, общечеловеческие) как основа межличностного взаимодействия, интеракции, со-бытия на основе истины, добра, красоты.

Акцентируется внимание на принципе диалогичности в становлении ценностно-смысловой сферы будущих специалистов, который необходимо рассматривать и в контексте постнеклассического измерения психологической теории и практики как предпосылку взаимодополнения различных, даже альтернативных, позиций в ценностном самоопределении личности; на принципе комплементарности, теоретическим основанием которого служат идеи дополнительности как универсальной для многих сфер человеческой деятельности, где один и тот же факт можно рассматривать в разных, но взаимодополняющих аспектах, концептуальные положения системного и синергетического подходов (взаимодополнение, взаимопроникновение и взаимопорождение систем различного уровня (или подсистем), их открытости).

Ключевые слова: *ценностно-смысловая сфера, специфические принципы, духовность, одухотворенность, диалог.*

KEY PRINCIPLES OF FORMATION OF THE VALUE AND SENSE SPHERE OF THE PERSONALITY

T. L. Antonenko

The article deals with the specific principles of formation of the value and sense sphere of the personality (humanization, human-centrism, inspiration and cultural

compliance, ideal personality creation, dialogicity, complementarity, and temporality), and reveals their essence.

The author points out that all principles should be considered in the activity-oriented context. The author emphasizes that the principles are interrelated by both content and process, notes that the concept "principle" is directly related to the mechanisms of the formation of the value and sense sphere of the future specialists, and reveals their features, as well as the limits of their use. The scientist underlines that in the process of formation of the value and sense sphere of the future specialists the following takes on particular importance: humanization of the content of the teaching and learning process and provision of the motivational basis for educational activity based on spiritual values; involvement of student youth in the active perception of the products of the spiritual activity of mankind (scientific, aesthetic, and ethical); representation in the educational space of the University of spiritual values (personal, national, and universal) as the basis for interpersonal cooperation, interaction, co-existence on the basis of Truth, Good and Beauty.

Attention is focused on the principles of dialogicity and complementarity in the formation of the value and sense sphere of the future specialists. The first principle should be considered in the context of the post-non-classical measurement of psychological theory and practice as a prerequisite for the complementarity of different, even alternative, positions in value self-determination of personality. Theoretical basis of the second principle form the ideas of complementarity that are universal for many spheres of human activity. The author underlines that according to the principle of complementary the same fact can be viewed in different, although complementary aspects. Besides, attention is paid to the conceptual positions of the systemic and synergetic approaches (complementarity, interpenetration and intergeneration of systems of different levels (or subsystems), and their openness).

Key words: *Value and sense sphere, specific principles, spirituality, inspiration, dialogue.*

Антоненко Тетяна Леонардівна – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (м. Сєверодонецьк, Україна). E-mail: tlantonenko@gmail.com

Antonenko Tetiana Leonardivna – Candidate of Pedagogical Sciences (Ph.D. in Pedagogy), Associate Professor, Professor at the Pedagogy Department, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University (Severodonetsk, Ukraine). E-mail: tlantonenko@gmail.com